

Fejlesztő biblioterápia fiatalok fogvatartottakkal

BÉRES Judit – CSORBA-SIMON Eszter

A Pécsi Tudományegyetem FEEK Könyvtártudományi Intézetében Béres Judit adjunktus vezetésével biblioterápiás műhely működik olyan informatikus könyvtáros és könyvtárostánár szakos hallgatók részvételével, akik elköteleződtek a fejlesztő biblioterápiának. E műhelymunka gyümölcsei a hallgatók kiváló biblioterápiás szakdolgozatai és OTDK-dolgozatai, valamint a könyvtárakban, iskolákban, óvodákban, idősök otthonában és a büntetés-végrehajtásban általuk tartott foglalkozások, illetve azok közös elemzése, értékelése. Folyóiratunk következő számaiban a pécsi műhely tapasztalatai nyomán a speciális célcsoportoknak szánt fejlesztő biblioterápia különböző aspektusairól lesz szó: szólunk a krízisintervencióban (anyaotthonban), a hátrányos helyzetű, tehetséges középiskolások körében, valamint a babaváró kismamák és kispapák körében végzett biblioterápia lehetőségeiről. Elsőként Csorba-Simon Eszter¹ informatikus könyvtáros MA szakos hallgató fiatalok fogvatartottak körében tartott biblioterápiás munkáját mutatjuk be, hogy támpontot, ötleteket nyújtsunk azoknak, akik igényt tartanak a szakmai-módszertani tapasztalatcserére.

Bevezetés

Jelen tanulmány célja, hogy a pécsi Fiatalok Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében tartott foglalkozássorozat tapasztalatai alapján bemutassuk a fejlesztő biblioterápiás szemlélet büntetés-végrehajtási (a továbbiakban bv.) intézményi környezetben való alkalmazásának lehetőségeit, korlátait, tanulságait. Nemzetközi gyakorlat, hogy a fejlesztő biblioterápiás módszert leggyakrabban könyvtárosok, pedagógusok és mentálhigiénés szakemberek alkalmazzák. Ugyan a biblioterapeutának nem kell könyvtárosnak lennie, feltétlenül érdemes lenne ösztö-

nözni a fejlesztő biblioterápiás programok hazai könyvtári szolgáltatások közé való beemelését, és a könyvtárosok ebben való intenzívebb szerepvállalását.

A fejlesztő biblioterápia fogalma a bv. célok tükrében

Az olvasás alapvető mentálhigiénés szerepe közismert: az olvasmányok hozzásegíthetik az olvasót az értelmi és érzelmi egyensúly megtalálásához és megőrzéséhez, tehát az olvasásnak spontán módon is létezik egy olyan funkciója, amellyel a biblioterápia dolgozik.

A biblioterápia hatásmechanizmusa arra épül, hogy az olvasmány segítséget adhat az olvasónak más szemszögből látni a problémáit, lehetővé teszi, hogy következmények nélkül átgondolhasson különféle megoldásokat, megismerjen más értékeket és életutakat, aminek következtében árnyaltabbá (és a fogvatartottak esetében nagyon fontos, hogy egyben proszociálisabbá) válhat a vilásképe, az ember-, élet- és értékszemlélete. Mindez a fogvatartottak reszocializációja szemszögéből alapvetően fontos és komoly potenciált hordozó jellemző.

A biblioterápiás foglalkozásokon folytatott beszélgetések lényege (és nemcsak a fejlesztő, hanem a klinikai típusú terápiás foglalkozások esetében is) az adott témához kapcsolódó „saját élmény” előhívása, amelynek kimondásával és megbeszélésével a résztvevő olyan önmagáról szóló tapasztalathoz jut, amely motorja lehet a személyiség és az életút pozitív irányú változásának.

A fejlesztő biblioterápia narratívumokkal dolgozó, lazán strukturált terápiás módszer, elsődleges terápiás célja az általános személyiségfejlesztés. A fejlesztő terápia tehát az önismeret elmélyítésével és az egészséges személyiség legfontosabb ismérvei közé tartozó faktorok (pl. általános alkalmazkodóképesség, kompetens interperszonális viselkedés, érzelmi és motivációs kontroll, szociális készségek, integráltság) fejlesztésével foglalkozik. A másodlagos fejlesztési célok között említhetjük az olvasás népszerűsítését, az anyanyelvi műveltség fejlesztését, a műveltség és az esztétikai érzék gyarapítását. A másodlagos célok különösen fontosak olyan csoportokban, amelyeknek tagjai lemaradtak e területeken (pl. írási és olvasási nehézségekkel küzdenek, nincs meg az általános iskolai alapvégzettségük, hiányos a műveltségük – ahogy ez a fogvatartottak nagy részére jellemző). A fiatalok fogvatartottak esetében iránymutatónak vehetjük a *Beth Doll* és *Carole Doll* szerzőpáros magyarul is olvasható könyvét, melyben a személyes belátáshoz segítséget, az önismeret növelését, az érzelmi nevelést, a problémamegoldási és szociális készségek fejlesztését, a periférikus

helyzetűeknek való információforrás-adást, valamint a rekreációt említik a biblioterápia elérendő céljaként.²

Amerikai gyökereinek megfelelően a biblioterápia fogalma általában olvasmányokkal való személyiségfejlesztő tevékenységet jelöl. A terápiás munka kiindulópontját képező narratívum a szépirodalmi műveken kívül még nagyon sokféle lehet (népmese, bibliai történet, terápiás történet, újságcikk, napló, szakkönyv, lektűr stb.). A hazai gyakorlat azonban a fejlesztő biblioterápiának csak egy részterületére, az irodalomterápiára koncentrálna. A pécsi műhely tanulmányai ezzel szemben arra mutatnak rá, hogy fontos lenne kiterjeszteni a biblioterápiás gyakorlatot az irodalomterápián túlra is. A pécsi Fiatalok Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében végzett foglalkozások esetében efelé mutat a dalszövegek terápiás munkába való beemelése. A fejlesztő biblioterápia jó eszköz az énkép és az identitás központi elemeinek felderítésére is, ami fontos információkkal szolgálhat a foglalkozásvezető és/vagy a börtönpszichológus számára a fogvatartottakkal végzendő további fejlesztő munkához. Ennek alapjául *Norman N. Holland* pszichoanalitikus művészetbefogadás-elméletéből eredeztethető felismerés szolgál, mely szerint az esztétikai válaszokat az identitás lenyomataként kezelhetjük, s a befogadott műre, szövegre adott személyes válasz nagyban függ az egyéni identitástémától, személyiségjellemzőktől, az egyéni élettapasztalatoktól, az átélt élményektől.³

A terápiás csoport résztvevőivel nem műelemzést végzünk, nem rögzített jelentéseket keresünk, hanem az előbbieken felsoroltak által befolyásolt egyéni olvasatokra, illetve azok okaira vagyunk kíváncsiak. Esetünkben is megfigyelhető, hogy a fiatalok fogvatartottak élethelyzete és személyiségjellemzői miként befolyásolják a jelentéstulajdonítást, s egyáltalán a terápiás foglalkozáson végigvihető beszélgetés fő csapását.

A fejlesztő biblioterápia alkalmazása bv. intézményekben

A modern bv. rendszerekben a hangsúly – a ki-rekesztés helyett – az elítéltek társadalomba való beilleszkedésére tevődik át⁴, ezért a bv. intézetekben igyekeznek olyan csoporttevékenységeket (sport, oktatás, könyvtár) szervezni, melyeknek fejlesztő és terápiás hatása lehet.

A fejlesztő biblioterápia börtönprogramokba való beemelése azon a felismerésen alapszik, hogy az elítélt társadalmi kudarcaiban kulcsfontosságú személyiségének fejletlensége, érzékelési, észlelési képessége. Ahogy minden hátrányos helyzetűekkel végzett szocioterápiás és művészetterápiás foglalkozás a résztvevők "érzékenyítését" tűzi ki célul, a fogvatartottnál is remélhető, hogy a módszer segítségével sikerül javítani azokon a részben vagy teljes egészében hiányzó készségeken és képességeken, amelyek a társadalom számára elfogadható formában gyakorolt életvitelhez és az egészséges személyiséghez szükségesek. Ha a fogvatartott megtanulja differenciáltabban szemlélni az őt körülvevő problémákat és lehetőségeket, akkor a percepció, kognitív és szociális készségeiben is változás megy végbe. A terápiás foglalkozások sokat segíthetnek ebben a változási folyamatban, de csodát nem tehetnek, hiszen egy kialakult személyiség mindenestül aligha változtatható meg. Mégis hiszünk abban, hogy a személyiségstruktúra hangsúlyai átrendezhetőek, és ez már elég lehet az egyén normális (tehát nem deviáns) életvitelének és társadalmilag is elfogadható célokra és a jövőre való irányultságának kialakításához. A terápiás folyamat során olyan értékeket, viselkedési mintát és látásmódot közvetítünk a fogvatartottak elé, amelyekkel felvértezve képessé válhatnak arra, hogy szabadulásuk után pozitív irányban változtassanak sorsukon. Rajtuk (is) múlik, hogy tudnak-e élni ezzel a lehetőséggel.

A biblioterápia alkalmazása a bv. intézményekben nem új keletű. Egyik sikeres külföldi példajaként a CLTL (Changing Lives Through

Literature) elnevezésű amerikai program említhető, mely 1991-ben indult⁵ Massachussetsből az amerikai igazságszolgáltatási rendszer azon szükségletére, hogy alternatív megoldást keresenek a bebörtönzésre. Látva a bv. intézmények sikertelenségét az elítéltek viselkedési szerkezetének megváltoztatásában, *Robert Waxler* professzor és *Robert Kane* bíró az irodalom felhasználásának speciális módjait javasolták a bűnözés visszaszorítására. Kísérletükben nyolc elítélt vett részt, akik között többen még általános iskolai végzettséggel sem rendelkeztek. A résztvevőknek el kellett végezniük egy irodalmi szemináriumot, melyet Waxler professzor vezetett. Az olvasottak megvitatásával az elítéltek különböző nézőpontokból vizsgálták meg egymást és a saját helyzetüket. A beszélgetések hatására türelmesebbé váltak és megtanultak jobban figyelni a másokra. A sikeren felbuzdulva, 1992-ben női csoportot is indítottak, 1994-től pedig más államok is átvették a módszert. Jelenleg hat államban alkalmazzák a CLTL-programot, és a filozófiáját megértő intézmények sora folyamatosan bővül.

Hazánkban sajnos kevés publikáció foglalkozik a szakemberek bv. intézetekben szerzett biblioterápiás tapasztalataival. Ritka példaként említhető a veszprémi börtönpszichológus, *Kovács Zsuzsanna* munkája, aki *Ervin D. Yalom* egzisztenciális pszichoterápiás módszerét kísérlete meg összekapcsolni a fogvatartottakkal végzett irodalomterápiás csoportfoglalkozásokkal. *Kovács Zsuzsanna* kísérlete arra a felismerésre épített, hogy a fogvatartottak olyan léthelyzetben vannak, amelyben különösen fontos a létben gyökerező félelmek leküzdésére való összpontosítás. A beszélgetéseken a lét alapvető kérdéseivel foglalkoztak: például, hogy mit kezdjen az egyén a sorsával, hogyan lehet felelősséggel viselni a döntések következményeit, ki vagy mi mellett érdemes elköteleződni, mi az élet értelme. E terápiás munka alapvető célja az egyén saját világának és élettörténetének átkeretezése a létből fakadó bizonytalanság stabil alapokra helyezése által. Az irodalomterápia eszköze ehhez többek között a létösszegző művekkel (pl. *Arany János*:

Epilógus, Kosztolányi Dezső: Boldog, szomorú dal, József Attila: Eszmélet, Berzsenyi Dániel: Az élet dele) való munka, ami arra készítheti a fogvatartottakat, hogy életükre teljes egészésként gondoljanak, s levonják a megfelelő következtetéseket, illetve összehasonlítsák eddigi életüket azzal, ami még rájuk vár. Mivel a múlt már nem változtatható meg, az okok, miértek keresése vált a csoportfoglalkozásokon hangsúlyossá, melynek során különösen a családi körülmények és a neveltetés szerepét emelték ki a résztvevők, illetve olyan kellemetlen emlékeket idéztek fel, amelyeket legszívesebben elfelejtenének. A bűnelkövetéssel és büntetéssel, illetve a felelősségvállalással kapcsolatban felmerült a szerencse és a balsors szerepe, a tisztesség relativitása, a magány és az érzelmi elhanyagoltság, valamint a kirekesztettség problémája is. Kovács úgy összegez, hogy egzisztenciális helyzetük átgondolása egy kis lépés a fogvatartottak számára ahhoz, hogy nagyobb odafigyeléssel és felelősséggel vegyenek részt saját életükben, és hogy ezáltal a társadalom számára ne veszélyt, hanem biztos pontot jelentsenek szabadulásuk után.⁶

Természetesen a fogvatartottak olvasás általi reszocializációjáért végzett munka nemcsak a biblioterapeuta és/vagy a börtönpszichológus feladata, ugyanezért a célért a bv. intézetekben működő könyvtárak és könyvtárosaik is sokat tesznek. (Figyelemfelhívó és továbbgondolásra ösztönző *Amberg Eszter* Könyvtári Figyelőben megjelent tanulmánya a hazai fogvatartottak olvasási és könyvtárhasználati szokásairól.)⁷

A biblioterapeuta és a könyvtáros egyaránt fontos szerepet tölthet be a fogvatartottak olvasási szokásainak alakításában. Befolyásolhatja a témaválasztást, személyre szabott olvasnivalókat ajánlhat, segíthet az olvasottak tanulságainak megbeszélésében és értelmezésében. Mindketten úgy tehetik meg az első fontos lépést, ha az olvasóval bizalmi viszont sikerül kialakítaniuk. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a könyvtáros és a biblioterapeuta egyfajta mintát képvisel munkavégzése során. Képzettsége, tájékozottsága, segítőkészsége tekintélyt vív ki és elismerést vált ki az olva-

sók többségéből, de a mintakövető viselkedés kiváltásához szükség van megfelelő kommunikációra, kétoldalú beszélgetésekre is, melyek során el kell kerülni a kioktató jellegű vagy erőszakos tudásátadást, s meg kell találni a módját, hogy az olvasás és a személyiségfejlődés iránt fennmaradjon a fogvatartottak érdeklődése. A meggyőző közlés, a készséges és empatikus odafordulás, az őszinte véleménynyilvánítás szorosan hozzátartozik mindehhez. Csakis az ilyen attitűdökkel rendelkező szakemberek képesek viselkedésükkel azonosulásra, modellkövetésre biztatni⁸, és elősegíteni a fogvatartottak személyiségének gazdagodását, fejlődését, végső soron reszocializációját.

A könyvtáros és a biblioterapeuta, ha törekvéseik ellenállásba vagy érdektelenségbe ütköznek, gyakran szélmalom harcot vívnak. Csak azoknak a fogvatartott fiataloknak tudnak segítséget nyújtani, akikben van hajlandóság az önmegismerésre és a változásra, akik hajlandók ezért megdolgozni, energiát befektetni, és képesek az együttműködésre.

Kulturális programok a fogvatartottak körében

A pécsi Fialakorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében végzett fejlesztő biblioterápiás csoportfoglalkozások hatékonyságát és jellegét leginkább meghatározó háttértényező, hogy a részt vevő fogvatartott fiatalok társadalmi beilleszkedési zavarokkal küzdő, deviáns magatartást tanúsító egyének. Viselkedésük és személyiségük alapvető sajátossága az alkalmazkodóképesség hiánya, az önértékelés zavara, a kapcsolatteremtő képesség visszafogottsága, az alacsony kudarctűrő képesség, az indulatosság és agresszivitás.

Vagyis ennek a célcsoportnak különösen nagy szüksége van azon készségek és képességek fejlesztésére, amelyeket a korábbiakban a fejlesztő biblioterápia céljai között kiemeltünk.

E csoportnál az olvasáshoz és a könyvtárlátoga-

táshoz való viszony eleve problémás. Amberg már hivatkozott elemzésének tükrében azt mondhatjuk, hogy a helyzet igen elszomorító: a pécsi bv. intézetben büntetésüket töltő fiatalkorúak száma negyven–ötven fő, de közülük csak négyen, öten látogatják rendszeresen a könyvtárat. A könyvtárosi munkakört ellátó nevelő szerint leginkább az előzetes büntetésüket töltők használják a könyvtárat, pedig az intézményben működő könyvtár állománya országos összehasonlításban az átlagosnál jobb színvonalúnak mondható. Az állomány gyarapítását a pécsi Csorba Győző Könyvtár biztosítja. A börtönkönyvtári állomány 2007-ben épült ki az NKA támogatásának köszönhetően⁹. A pályázat arra irányult, hogy a megyei könyvtárak, valamint a FSZEK letéti rendszerben könyveket juttathasson el a megyék és Budapest területén lévő bv. intézetek könyvtáraiba. A pécsi fiatalkorú fogvatartottak börtönkönyvtára akkor 240 000 Ft értékben kapott könyveket, zömmel kötelező szépirodalmat. Az állománygyarapítás azóta is folyamatosnak mondható: 2008-ban 180 000 Ft értékben bővítették a meglévő állományt képeskönyvekkel, a *Mi Micsoda?* sorozattal és a Bibliával. 2009-ben 100 000, 2010-ben 240 000 Ft értékben gyarapodott a letétben lévő könyvek száma, főleg szótárakkal, CD-vel, KRESZ-könyvekkel. 2011-ben 300 000 Ft-ot kaptak az NKA-tól. A gyarapítás kibővült az első és második világháborús, illetve az 56-os forradalommal kapcsolatos történelmi könyvekkel, filmes könyvekkel (Filmklub, 1001 film, amit látnod kell, mielőtt meghalsz stb.), illetve zenei és sport témájú összefoglalókkal (pl. *Futballtörténelem*), életrajzokkal (Nagy Feró, Frei Tamás, Stohl András, Havas Henrik, Csernus könyvei), sci-fi és fantasy könyvekkel, továbbá albumokat és képregény formában feldolgozott klasszikusokat is adományozott a könyvtár a börtönnek.

Természetesen tudjuk, hogy nemcsak az állomány színvonala a döntő a bv. könyvtárak kihasználtságában, hiszen az egyes társadalmi rétegek olvasási szokásait eleve befolyásolják iskolai végzettségük, szociális és kulturális viszonyaik.¹⁰ A pécsi intézményben fogvatartott

fiatalok többségben roma származású, alacsony iskolázottságú, komoly olvasási problémákkal küzdő egyén, ezért nehéz megtalálni a megfelelő motivációs erőt, hogy olvasásra bírják őket. A nevelő egyik módszere, hogy tematikus foglalkoztatásokat tart, melyek keretében felhívja a figyelmet egy-egy könyvre és íróra, ezzel is serkentve a fogvatartottak érdeklődését.¹¹ Legutóbb Leslie L. Lawrence könyveit próbálta meg népszerűsíteni, a krimik ugyanis rendkívül népszerűek közöttük. Az alapvető probléma mégiscsak az, hogy akit nem érdekelnek a könyvek, vagy nem tud olvasni, azt nem lehet belevonni ezekbe a programokba, ezért a foglalkozásokon is többnyire az a néhány elítélt működik aktívan közre, akik egyébként is rendszeres használói a könyvtárnak.

Amberg írása is azt támasztja alá, hogy a Bibliát és Lőrincz L. László műveit sokan kölcsönözték, és népszerűek voltak a kötelező olvasmányok és a verseskötetek. Ez utóbbi adatok arra utalnak, hogy a fiatalkorúaknál az olvasás nem feltétlenül szabadidős tevékenység, hiszen a kötelezőket iskolai kereteken belül olvasták.

Az intézmény könyvtára által biztosított lehetőségeken kívül többféle kreatív program szolgálja a fogvatartottak fejlődését. Ezek közé a kulturális programok közé tartozik a kézműves foglalkozás és a színház. Utóbbi keretein belül a fogvatartottak különböző beszéd- és helyzetgyakorlatokat tanulnak, valamint olyan érintési technikákat ismernek meg, melyekkel agresszió nélkül fejezhetik ki érzelmeiket. Ezenkívül fontos megemlíteni a Pécsi Szín-Tér Egyesület Murál Morál Mező Csoportja által tartott közösségépítő és személyiségfejlesztő programot, mely ugyancsak a közösségi tudat és az önkifejezés erősítésére, az alkalmazkodó, kooperációs és kommunikációs készség fejlesztésére törekszik. A foglalkozások véleménynyilvánításra, gondolataik kifejezésére és érvényesítésére ösztönzik a résztvevőket. Ezenkívül a program művészi önkifejezést is biztosít, és bármelyik korosztály számára siker- és közösségi élményt ad, méghozzá úgy, hogy a kreativitásra, a saját vizuális fejlettségnek megfelelő kifejezési mód-

ra helyezi a hangsúlyt. A módszer segítségével a résztvevők kompetenciái nemcsak közösségi szinten bővülnek, hanem egyénileg is fejlődnek, önismeretük, önbizalmuk, problémamegoldó képességük és lényeglátásuk finomodik, a világról szerzett ismereteik, egymásról és önmagukról kialakított képük bővül. A társadalmi és egyéni problémákról való beszélgetések, témafeldolgozások után pedig közösen létrehoznak egy óriási falfestményt is, amely azután a bv. intézmény köztéréinek falát díszíti.¹² Nem fogvatartott csoportoknál (pl. hátrányos helyzetű gyerekeknél) ugyanezzel a módszerrel a város köztéréinek falaira kerülnek társadalmi problémákat feldolgozó falfestmények.

A fogvatartottaknál különösen fontosak az ilyen jellegű programok: a zárt falak között szabadon használhatják a fantáziájukat, beszélgethetnek, kötetlenül alkothatnak.

Az ilyen jellegű programokon való részvétel hátterében több ok állhat. A fogvatartottakat motiválhatja a tudat, hogy új embereket ismerhetnek meg és kötetlenül kommunikálhatnak. Ezenkívül fontos tényező az új élmények keresése és az az esély, hogy kiléphetnek a zárkák ingerszegény világából. Persze nem elhanyagolható az a motiváló erő sem, hogy az aktív magatartás és jó magaviselet, plusz pontokat von maga után, amit a későbbi ítéleteknél, előre hozott szabadulásnál beszámítanak.

A pécsi biblioterápiás foglalkozások tanulságai

A *Bartos Éva* által összeállított biblioterápiás olvasókönyv már a nyolcvanas években felhívta a figyelmet arra, hogy ha a könyvtáros „külső terepen” (pl. kórházakban, szociális intézményekben) és főként saját szakmai kompetenciáit meghaladó, speciális igényű célcsoportokkal dolgozik, mindig egy szakmai team tagjaként tegye.¹³ Esetünkben is emiatt volt szükség a börtönpszichológussal és a nevelőkkel való együttműködésre. A foglalkozásvezető hallga-

tói mivoltából következően pedig szükség volt a biblioterápiát gyakorló mentorra is.

Az egyetemi hallgató foglalkozásvezető 2012-ben a nyári szakmai gyakorlat keretében, önkéntes munkában, kilenc alkalommal tartott zárt kiscsoportos foglalkozást a pécsi Fiatalokorúk Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében (a sikernek köszönhetően azóta folyamatosan indulnak újabb csoportok). Munkájához sok segítséget kapott *Koncz Katalin* nevelőnőtől és *Juhász Szabolcs* börtönpszichológustól, akiknek ezúton mondunk köszönetet. A börtönpszichológus végig jelen volt a foglalkozásokon, konzultálni lehetett vele pszichológiai kérdésekben, és szükség esetén információkat adott a résztvevők személyes problémáit, élethelyzetét, személyiségmintázatát illetően, illetve ha kellett, segített a megtervezett tartalom csoportigényekre szabásában.

A biblioterápiát és a pedagógiát érintő kérdésekben *Béres Judit* egyetemi oktató biztosított konzultációs lehetőséget és mentorálást, és segített a tervezésben, valamint a problémák, tapasztalatok feldolgozásában is.

A program elsődleges terápiás céljai között szerepeltek a résztvevők önismeretének fejlesztése, a türelem és az egymással szembeni tolerancia kiépítése, a kommunikációs készség, a problémamegoldó képesség és a kreatív gondolkodás fejlesztése. Másodlagos céljai pedig az olvasás népszerűsítése és megszerettetése, az olvasási és szövegértési készségek fejlesztése voltak. A program során az a feltételezés vezette a biblioterapeutát, hogy az irodalomról való beszélgetés lehetőséget ad a színvonalas eszmecsere, ami fejlesztő, motiváló hatású az alacsonyabb iskolázottságú fogvatartottak számára is. Feltételezte, hogy a résztvevőkben tudatosul, hogy ugyanazzal a témával kapcsolatban számos eltérő vélemény létezhet egymással párhuzamosan, ami erősítheti a különböző álláspontokkal szemben mutatott toleranciát. Másrészt a résztvevők szembesülhetnek azzal, hogy a szövegre adott reakcióik a saját személyiségükről és világlátásukról, értékítéletükről árulkodnak. Önismeretük erősítésével hibáikon és pozitív tu-

lajdonságaikon egyaránt elgondolkodhatnak. Megismerve a csoporttagok tanulási, magatartási és olvasási problémáit, szociális és kognitív készségbeli hiányosságait, világossá vált, hogy az általános biblioterápiás célok kitűzhetőek ugyan, de a folyamat sikere érdekében módosítani kell a munkamódszereken, a feladattípusokon és a feldolgozott szövegek jellegén, és a résztvevők aktuális szintjéhez kell igazítani ezeket.

Első lépésként vizsgáljuk meg, milyen kihívásokkal szembesült a biblioterapeuta a fiatal fogvatartottak speciális célcsoportjánál. A fogvatartottakkal és a „civilből”, vagyis a többségi társadalomból kikerülő olvasókkal végzett biblioterápia közötti legnagyobb különbség a fogvatartottak átlagosnál jóval alacsonyabb műveltségi szintjében nyilvánul meg, ami szorosan összefügg a fogvatartottak olvasási nehézségeivel és tanulási problémáival. A pécsi foglalkozásokon megjelent egyének jelentős része teljesen vagy funkcionálisan írástudatlan. Ez az olvasással, szövegekkel való munkálkodást jelentősen korlátozó tényező a biblioterápiás módszerek és eszközök újragondolását tette szükségessé.

A fiatal fogvatartottak foglalkozásokon való viselkedését meghatározó másik fontos tényező a résztvevők hiperaktivitása volt, ami figyelemzavarral és impulzivitással jár. Ez többek között azt jelenti, hogy teljesítményhelyzetekben az alany nem figyel a részletekre és igyekszik elkerülni a tartós értelmi erőfeszítést igénylő feladatokat.¹⁴ A hiperaktívakat úgy lehet értelmes és normális tempójú aktivitásra serkenteni, ha éreztetjük velük az elfogadást és megtapasztalják a jó tulajdonságaik kiemelését, továbbá, ha egyszerű, jól átlátható szabályrendszerre épülő feladatokat kapnak.¹⁵ Mindez nagyban meghatározta, hogy milyen módon lehetett a csoporttal dolgozni a foglalkozásokon, illetve részben magyarázta az összetettebb jelentésrétegekkel bíró, nehezebben dekódolható művek megértését igénylő beszélgetések, feladatok elutasítását is.

Ehhez a problémakörhöz tartozik, hogy a biblioterápia általános felfogása szerint a biblioterápiás foglalkozás nem pedagógiai helyzet,

és a foglalkozást vezetőnek kerülnie kell az erre utaló szituációk kialakítását, vagyis lehetőség szerint egyenrangú félként, demokratikus típusú vezetőként kell fellépnie. Figyelembe véve a börtöncsoport összetételét (17–19 éves viselkedészavaros, hiperaktív fiatal férfiak) elkerülhetetlen volt, hogy bizonyos esetekben a biblioterapeuta nevelőként lépjen fel, és rendet teremtsen. Ehhez hozzáadódik, hogy a fogvatartottak a bv. intézetben hozzászórtak ahhoz, hogy beosztják a napjukat, parancsokat és utasításokat hajtanak végre. Ha a terapeuta felnőttként igyekszik őket kezelni, azzal gyakran visszaélnak, s úgy reagálnak, mint a kisgyerekek – próbálkoznak, meddig mehetnek el.

A fogvatartottak viselkedését nem csupán individuális személyiségi struktúrájuk, hanem a többi elítélttel való kapcsolatuk is meghatározza. A börtönközösséghez való alkalmazkodás a szubkulturális szabályok, értékek, szerepek, nyelvek, szokások, rituálék betartását jelenti.¹⁶ Ez a szubkultúra gyakran olyan erő lehet, amely szemben áll a rehabilitációs intézményrendszerrel. A biblioterapeutának ismernie kell a szubkulturális, íratlan szabályokat, mert ezeket szem előtt tartva tud hatni az elítéltekre. Ugyanakkor számítani kellett arra, hogy a fogvatartottak társadalmi szükségleteiben is érvényesülnek a Maslow-féle keretek: ha az alsóbb szintű igények (étel, meleg, biztonságérzet) kielégítetlenek, minimális érdeklődés mutatkozik a magasabb rendű szellemi szükségletek és a kultúra-fogyasztás iránt. A foglalkozásvezetőnek meg kellett küzdenie azért, hogy a csoport tagjait kulturált kommunikációra és értelmes aktivitásra bírja. Az egyik legnehezebb feladat a közös hang megtalálása volt. A helyzetet az is nehezítette, hogy magázódnia kellett, mint ahogy a börtönpszichológus sem tegezte a csoporttagokat. Am némi humorral és közös érdeklődési pontokkal (a terapeuta pár év különbséggel egykorú a fogvatartottakkal, ismeri azokat az együtteseket, előadókat, illetve érdeklődött azok után, akiket példának hoztak) sikerült elérnie, hogy a fiatalok nyitottabban álljanak hozzá, valamint az általa közvetíteni kívánt értékekhez. Az, hogy a

fiatal a fiatal leghatékonyabb segítőtje, akinek a segítségét az jobban elfogadja, nem ismeretlen technika: a prevenció munkában kortárs segítőknek nevezik az így dolgozókat.

Nem meglepő, hogy a fogvatartottakkal végzett foglalkozásokon problémaként merült fel a biblioterapeuta neve is. Egy női csoportvezetőnek, mint esetünkben, számolnia kell azazal, hogy mivel az elítéltek fogvatartásuk alatt alig találkozhatnak nővel, ilyen irányú vágyaikat és hiányaikat rá fogják vetíteni, s pusztán női mivolta is kihívást fog jelenteni számukra, illetve elvonja a figyelmüket a foglalkozás valódi céljáról. Ehhez szorosan kapcsolódik egy másik probléma, amely a csoport résztvevőinek kulturális háttéréből, a roma kultúrában való szocializációból adódik: a nők hagyományosan alárendelt szerepet töltenek be ebben a társadalomban, ill. a családi (bár édesanyját a többség tiszteli) és párkapcsolati életben. Ezzel szemben női biblioterapeutánk mint kívülről jövő, de a börtön berkein belül dolgozó hivatalos személyként jelent meg, ráadásul egy másik tekintélyszemély, a börtönpszichológus jóváhagyó társaságában. Első lépésként tehát ki kellett alakítani a biblioterapeuta felé irányuló bizalmat és megbecsülést. A terapeuta nem illett abba a képbe, amit a fogvatartottak a nőkről gondoltak, ezért nehéz volt elérni, hogy tiszteljék, hallgassanak rá. Többször előfordult például, hogy az általa feltett kérdésre a mellette ülő pszichológusra nézve válaszoltak. Ez azonban a csoportfolyamatok természetes része, hiszen a terápiás foglalkozáson mindig sokat elárul egy-egy csoporttag személyiségéről a terapeutával szemben való verbális és nonverbális viselkedésmódja.

A munkamódszer megválasztásával kapcsolatban is akadt egy kihívás: kiderült, hogy a viselkedészavaros csoporttagok figyelme aligha köthető le maradéktalanul és hosszú időre pusztán receptív biblioterápiával. A biblioterapeutának önkritikát kellett gyakorolnia, s engednie kellett a csoportigényeknek, belátva, hogy szükség van olyan aktivizáló feladatokra is, amelyek más módon foglalkoztatják, s indirektebb módon vonják be a közös terápiás munkába a résztvevő-

ket: ide sorolható a játék (pl. dramatizálás), ami ellen először többen tiltakoztak, azután viszont a lehangosabban tiltakozó követelte leginkább a folytatást. A másik aktivizálási mód olyan tevékenységforma bevezetése volt, amely egyébként is előkelő helyet foglal el a korosztály kedvelt napi szabadidős tevékenységei között: ez a zenehallgatás, s ilyen módon kis kegyes család azzal, hogy a fogvatartottakat érdeklő dalszövegekből lettek a beszélgetést indító szövegek.

Két csoport biblioterápiás munkájának összehasonlítása

Az első csoportban hét fő vett részt (közülük azóta hárman már szabadlábban vannak). Az általuk elkövetett bűncselekmények: lopás, rablás, garázdaság, zsarolás és testi sértés voltak. Iskolai végzettségük szerint ketten elvégezték a 9. osztályt, hárman 8 általánost végeztek, egy fő csak a 7., egy pedig a 6. osztályt végezte el. Családi háttérüket tekintve a hétből hatnak elváltak a szülei, az egyiküknek pedig már gyermeke is van. A csoport tagjai erős egyéniségű, domináns személyiségű emberek, ebből fakadóan gyakoriak voltak a hatalmi harcok, ami egymás szóbeli sértegetésében és fenyegetésében nyilvánult meg.

A második csoport munkájában hatan vettek részt, úgy, hogy az egyik fogvatartott párhuzamosan mindkét csoportba járt. Ezt a második csoportot a pszichológussal egyetértésben azért hoztuk létre, hogy az első csoportban felmerült viselkedési problémát az érintett elítélt kiemelésével oldjuk meg. Az egyik fogvatartott ugyanis állandóan nézeteltérésbe keveredett a társaival, és azt kérte, ne kelljen részt vennie a foglalkozásokon. Amikor átkerült a másik csoportba, kezdetben ott is folytatódottak a veszekedések. Egy alkalommal, amikor a fiatalember nem volt jelen, a társai elmesélték, hogy hajlamos a „vamzerkodásra”¹⁷ és a nagyotmondásra, tehát magának köszönhetően vált újra és újra indultok céltáblájává. Tartottunk attól, hogy innen

is ki fog lépni, de végül nem így történt. Részt vett az összes foglalkozáson és mivel visszafogottabban viselkedett, a személyes kapcsolatai is javultak. A mindkét csoportba járó elítélt a második csoportban sokkal felszabadultabban és természetesebben viselkedett, bátrabban beszélt az érzéseiről és a gondolatairól. Neki volt a legtöbb érzéke az irodalomhoz, maga is írt verseket, s odáig jutott a bizalmi viszonyban és feltárulkozásban, hogy egy nap megmutatta az írásait is a foglalkozásvezetőnek.

A második csoportba olyanok kerültek, akik alapvetően visszahúzódó, nehezen megnyíló személyiségek, így adva lehetőséget nekik arra, hogy ők is kifejezhessék gondolataikat.

A csoport tagjai által elkövetett bűncselekmények: nemi erőszak, rablás, zsarolás, csalás voltak. Iskolázottságuk szempontjából hasonló volt a helyzet, mint az első csoportban: hárman végezték el a 9. osztályt, ketten rendelkeztek 8 általánossal és egynek pedig csak 6 osztálya volt. A tanuláshoz, olvasáshoz és a szellemi munkához való hozzáállásuk az első csoportéhoz hasonló volt.

Bár a csoport fele keveset és nehezen beszélt a gondolatairól, ketten azonban a hetek teltevel egyre magabiztosabbak és bátrabbak lettek. Ennek hátterében az állt, hogy ők ketten rendelkeztek a legnagyobb háttértudással, amivel hajlamosak voltak visszaélni a többiek hátrányára.

A foglalkozásokon alkalmazott szövegek

Az első csoportnál felhasznált művek a következők voltak: *Örkény István: Ki mit tud, Petőfi Sándor: Az álom, Tömörkény István: Vita a kutya miatt, Somlyó György: Mese arról, ki hogyan szeret*, valamint dalszövegek (például *Váradi Roma Café, Killakikitt, Tibbah, Ogli G, Kamikaze, Caramel*).

Az első csoportnál a negyedik alkalom után dalszövegekkel kezdtünk dolgozni. Dalszövegek használata nem ismeretlen a magyar nyelv és irodalomtanítás hazai pedagógiai gyakorlatában sem. Nem egy olyan magyartanárról tudunk, aki

a mai fiatalokat azzal próbálja (sikerrel) rávenni az olvasásra és a szövegekről való gondolkodásra, hogy a kötelező olvasmányok mellett, versek gyanánt ismert, népszerű együttesek (pl. *30Y, Ágnes Vanilla, Ganxta Zollee, Hobo, Kispál és a Borz* stb.) dalszövegeit is feldolgoztatja. Egy másik érv, amely a dalszövegekkel való munka helyénvalósága mellett szól, a fejlesztő biblioterápia azon alapelve, miszerint a terápián résztvevőket mindig olyan tartalmakkal, szövegekkel lehet sikeresen megközelíteni és részvételre bírni, amelyek aktuális adottságaikhoz, szellemi szintjükhez, műveltségükhöz mérten már befogadhatóak, feldolgozhatóak. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy hosszú távon le kell mondjunk az ízlésformálásról és az igényes olvasmányok olvasójává való nevelésről. A dalszövegek (és tulajdonképpen minden nem szépirodalmi szöveg) alkalmazásakor mindezt azzal a belátással tesszük, hogy figyelembe vesszük a művészeti alkotások, vagyis a szépirodalmi értékű szövegek esetében a befogadási folyamatban a személyiségformáló befogadói élmények keltésére alkalmas elemek, jegyek, tartalmak, rétegek többletét, s tisztában vagyunk vele, hogy nem számíthatunk olyan mértékű és jellegű bevonódásra (pl. azonosulás, katarzis) sem, mint a műalkotásoknál. Ez azonban messze nem jelenti azt, hogy ne lehetne személyes és mély beszélgetéseket folytatni a többi típusú szöveg apropóján is.

A felhasznált szövegek kiválasztásakor arra törekedtünk, hogy legyenek alkalmasak a célcsoport sajátos élethelyzetéről, problémáiról való személyes tartalmú beszélgetés beindítására. A másik szempontunkat a művészetterápiától kölcsönözzük, nevezetesen, hogy nem esztétikai, hanem terápiás értékeket közvetítünk. Ilyen értelemben egy rap-szöveg vagy egy újságcikk legalább olyan jó alapot szolgáltat, mint egy magas esztétikai értékkel bíró szépirodalmi mű, ha az adott szöveg egyébként alkalmas a résztvevők aktivizálására, és lehetővé teszi a korábbiakban felsorolt elsődleges terápiás céljaink elérését. Esetünkben a dalszövegek előnyben részesítésének az volt a fő oka, hogy a résztvevők nehe-

zen értették meg a szépirodalmi művek mélyebb összefüggéseit, és korábbi tanulási tapasztalataikból, kudarcaikból fakadóan egyfajta ellenállást is tanúsítottak az ilyen művek olvasásával szemben. Ezért a terapeuta, a zenés biblioterápia munkamódszeréből merítve, de nem a szó szoros értelmében vett zeneterápiával¹⁸ kombinálta a foglalkozást, és a felhasznált műveket a résztvevőkhöz közelebb álló nyelvezetű és tematikájú dalszövegekre cserélte. A zenei repertoárt (többnyire rap és cigányzene) a csoport határozta meg, ami jó alapot biztosított a beszélgetésekhez. Sikerült olyan légkört kialakítani, amelyben a fiatalok meg mertek nyílni, és vállalták gondolataikat olyan témákkal kapcsolatban is, mint a rasszizmus, előítélet, párkapcsolat vagy a drogozás stb.

A második csoportban alkalmazott művek: *Lázár Ervin: A kék meg a sárga, Juhász Magda: De jó lenne, Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel, Szabolcsi Erzsébet: Pozitív, József Attila: Én nem tudtam, Choli Daróczi József: Dal, Jónás Tamás: Hallgatás helyett, József Attila: A bűn*, valamint dalszövegek (pl. *Caramel, Killakititt, Kamikaze*).

Ennek a csoportnak a tagjai fogékonyabbak voltak a versekre, novellákra, ami lehetővé tette a szépirodalmi szövegek nagyobb arányú feldolgozását, vagyis a hagyományos biblioterápiás csoportokéhoz hasonló munkaformát. Ami pozitív előrelépést jelentett, hogy a fogvatartottak elfogadták azt a felajánlást, hogy ők olvassák fel a műveket, így a foglalkozás bensőségesebbé és személyesebbé vált. Nehezítő tényező volt viszont a csoporttagok közötti személyes ellentét, és a különböző hatalmi küzdelmek. Elsődleges célként azt lehetett kitzúzni, hogy a csoport tagjai megtanulják végighallgatni és elfogadni a másik véleményét, és merjék megosztani egymással a gondolataikat.

Foglalkozási terv

A továbbiakban bemutatjuk egy-egy foglalkozás tervét és megvalósult menetét, a csoport legtípikusabb reakcióival, és az ebből levonható következtetésekkel.

Az első csoport első foglalkozására *Örkény István: Ki mit tud* című egypercesét választottuk. A legelső alkalomra célszerű könnyedebb témájú és hangvételű szöveget vinni, mert egy humoros szöveg oldani tudja a feszültségeket és a kommunikációs gátlásokat. Ilyenkor még mindenki számára új a helyzet, a foglalkozás vezetője is igyekszik felmérni, megismerni a csoportot.

A beszélgetést irányító kérdések a következők voltak: Mi a véleményük a műben szereplő férjről? Van-e olyan tulajdonságuk, képességük, amelyről a társaik nem tudnak? Mennyi idő alatt lehet megismerni valakit? Mit tartanak fontosabbnak: a belső értékeket vagy a külsőségeket? Mi alapján döntenek el, hogy kivel barátkoznak? Az elhallgatás hazugságnak számít-e? Kinek a hibája, hogy nem derült fény erre a tudásra? Mennyire tartják megfelelőnek a kommunikációt a házaspár között? Miért nem beszélt a nő a tehetségéről? Mi a különbség az elhallgatás, a hazugság és a füllentés között? Hazudtak-e már, és ha igen, miért?

A foglalkozások tervezésekor fontos, hogy a foglalkozásvezető végiggondolja, milyen kérdéskörök alapján szeretne haladni a beszélgetés során. Bár a valóságban többnyire nem kerül sor valamennyi eltervezett kérdés megbeszélésére, de sokat segítenek a beszélgetés továbblendítésében az előre feljegyzett kérdéssor ötletei. A cél természetesen nem az, hogy csak a terapeuta által fontosnak tartott, tervezett kérdésekről, témákról essen szó, hanem hogy a csoporttagok saját érdeklődésük, jellemző élethelyzetük és az életüket aktuálisan meghatározó problémák felől olvashassák a bevitt szöveget, és emberi üzenetéből azt és annyit fogadjanak be, ami az adott pillanatban leginkább nekik szól és hasznosítható. Előfordul, hogy a foglalkozásból egészen másfajta beszélgetés kerekedik ki, mint amit a terapeuta végigvezetni szándékozott. Noha történt előzetes tájékoztatás a foglalkozásról és arról, hogy mit csinál egy ilyen csoport, az új szituáció, az ismeretlen foglalkozásvezető és módszer miatt a résztvevők viselkedése kezdetben elutasító, passzív, érdektelen volt. Kis idő elteltével oldottabbá vált a hangulat, és a kérdésekre

beindult a beszélgetés. Abban mindenki egyetértett, hogy a belső értékek fontosabbak, mint a külsők, és, hogy bárki meg tudja játszani magát, olyan tulajdonságokat mutatva, amik nem felelnek meg a valóságnak. Fontosnak tartották, hogy ne a látszat alapján ítéljenek, hanem igyekezzenek kiismerni az illetőt. Hogy ez mennyi időt vesz igénybe, már nem volt olyan egyértelmű. Egyesek szerint rögtön lehet látni valakin, hogy milyen ember is valójában (ez viszont ellentmondásban állt azzal, amit korábban állítottak), mások szerint évek elteltével is okozhatnak egymásnak meglepetést az emberek – utalva ezzel a történetben szereplő házaspárra.

Az elhallgatás, a füllentés és a hazugság közötti különbségeket is nagyon finoman tudták árnyalni. Úgy gondolták, hogy míg az előbbi kettővel sokszor a másikat akarjuk megkímélni egy számára fájdalmas információtól, vagyis jót szeretnénk tenni neki, addig a hazugsággal saját érdekeinket védjük, figyelmen kívül hagyva azt, hogy ezzel kit sértünk meg. Így a hazugságot elítélték, bár azt nem tagadták, hogy hazudtak már számukra fontos személynek. A füllentést és az elhallgatást elfogadhatónak tartották, olyan cselekvésnek, melyet akarva-akaratlanul, de mindenki elkövet. A műben szereplő házaspár közötti kommunikáció problémája elvezetett a bizalom kérdéséhez, a férfi-nő kapcsolat (különös tekintettel arra, kinek milyen „kötelezettsége” van, vagy milyen cigány-magyar ellentétek vannak) témájához. Az eszmecesteréből a foglalkozásvezető is sokat tanult: mivel a csoport kétharmada roma származású, „első kézből” kapott nagyobb rálátást a cigány hagyományokra és szokásokra, illetve arra, milyen mértékben befolyásolja a gondolkodásmódjukat a környezetük, ahol felnevelkedtek. Érdekes volt megfigyelni, hogy az eltérő kultúra milyen mértékben befolyásolta véleményüket a nők jogairól és a párkapcsolatról. Bár az is egyértelmű, hogy a háttérben nem annyira a személyes tapasztalat és tudás dominál, hanem az otthon látott szokás továbbviteléről van szó. Azokra a kérdésekre, hogy adott szituációkban miért viselkednek az adott módon, nem tudtak egyértelmű választ

adni, nem tudták megindokolni. Ezt látták a környezetükben, ezért így helyes. Az emberek önkéntelenül tovább viszik a környezetükben látott jó és rossz példákat, bár nem ismerik a hagyományok gyökerét és okait.

Noha a résztvevők viszonylag aktívvá váltak, nehezen vonatkoztattak el a történet kitalált részeitől, viszont elmondták saját tapasztalataikat, élményeiket a felmerült kérdésekről, bár azt kevésbé vették figyelembe, hogy ezzel olykor egymás szavába vágunk, megsértik, vagy nem hallgatják végig a másikat. Az itt tapasztaltakat figyelembe véve célul lehetett kitűzni a csoportnak, hogy a foglalkozássorozat végére legyenek türelmesebbek egymással, figyeljenek jobban a másokra, hallgassák végig azt, aki beszél.

A második alkalommal *Petőfi Sándor: Az álom* című versének megbeszélése következett, mert a foglalkozásvezető úgy gondolta, hogy az álom témaköre nagyobb gondolati szabadságra ösztönzi a résztvevőket, hiszen alapvetően az egy, valóságtól elrugaszkodott állapot.

Az orientáló kérdések ezek voltak: Szoktak-e álmodni? Miről? Mit tesznek/tennének meg álmodban, amit ébren nem mernek? (Akár negatív, akár pozitív az adott cselekedet, tovább lehet vinni a témát abba az irányba, hogy miért nem teszik meg, mi tartja/tartotta vissza őket.) Mi a helyzet a rémálmokkal? Ki emlékszik a rémálmaira, mik volt azok? Mi a különbség álom és álom között? (Itt beszélhetünk arról, hogy egy-egy álom jövőbeli vágyakat, célokat is jelenthet, pl.: az az álma, hogy lássa az Eiffel-tornyot.) Mit tehetünk azért, hogy elérjük az álmainkat? Milyen tulajdonságok kellene hozzá?

A foglalkozáson ellentét alakult ki a „fogházás” és a „börtönös” elítéltek között, ezért a beszélgetés előtt előbb ezen a konfliktuson kellett túllendülni. A beszélgetés során kiderült, hogy a fogvatartottaknak nincs konkrét jövőképük (vagyis akkor még nem igazán akartak beszélni róla), s leginkább olyan általánosságokat fogalmaztak meg, hogy szeretnének egy biztos munkát, családot, házat. Hogy a csoportvezető egy kicsit felkeltse az érdeklődésüket, megkérdezte tőlük, számukra milyen az álomnő: ismét meg-

bizonyosodhattunk róla, hogy mennyire eltérő elképzelésük van a férfi-női kapcsolatról. Az egyik elítélt leírása alapján az álmnő okos, szép és visszafogott életet él. Erre társa úgy reflektált, hogy ez tényleg álm, mert nincs olyan nő, aki ennek a három feltételnek megfelelné. Ebből a kijelentésből további viták alakultak ki, majd a félreértések megbeszélése után a következőre jutottak (szinte valamennyi foglalkozáson felmerült ez a téma): a nőnek otthon van a helye, el kell végeznie a házimunkát és a gyereknevelést, és nem járhat el csak úgy, az esetleges megcsalás pedig megbocsáthatatlan. Ellenben ha férfiről – vagyis róluk – van szó, akkor teljes szabadságban részesülnek. Többször tett fel nekik a terapeuta provokatív kérdéseket, például hogy ez a szemlélet valóban minden nőre vonatkozik-e, hogy minden nő rosszéletű-e, beleértve az édesanyjukat is. Ez vitát keltett, volt, aki szerint igen, minden nőre vonatkozik, valaki felháborodott, hogy az ő édesanyja természetesen kivétel – amiből szóváltás is lett. A kilenc hét alatt észrevehetően árnyaltabbá vált a véleményük a kérdésben, mert a későbbiekben már hozzátették, hogy persze akadnak kivételek, például a jelenlévők.

Aznap hamarabb fejeződött be a foglalkozás, mert a csoport sokkal türelmetlenebb és dekoncentráltabb volt, mint korábban. Távozáskor az egyikük elmondta a véleményét, miszerint „ez a beszélgetősi elég dedós”, és sokkal jobb lenne, ha lenne valamilyen feladat. Ezt figyelembe véve a következő alkalomra egy szituációs játék is került a novella mellé, így a foglalkozást fél óra játékra és fél óra beszélgetésre osztottuk fel. Második alkalomra a kilenc fő hétre csökkent: az egyik fiú munkát kapott, egy a másik pedig úgy döntött, hogy nem szeretne többet jönni, mert nem érzi jól magát a csoportban.

A negyedik alkalomra *Somlyó György: Mese arról, ki hogyan szeret* című rövid novelláját terveztük. A szeretet mint téma bármilyen emberi kapcsolatra levetíthető, így megfelelő beszélgetési alapot nyújthat.

Az irányadó kérdések a következők voltak: beszéljük meg a hasonlatokat: milyen az országútra

tévedt nyúl/milyen az oroszlán stb. Ki melyik példával tud azonosulni? Elégedettek-e azzal? Melyik példával értenek egyet, és szerintük melyik nem vezet semmi jóra? A saját ismeretségi körükből tudnak-e olyan példát mondani, amivel nem értenek egyet? Mi a szeretet? Hogyan lehet kimutatni? Milyen szerepet kap az életükben a szeretet? Hogyan mutatják ki, ha valakit szeretnek?

A szituációs játékot ugyanolyan intenzitással vitték végig, mint korábban, de szét volt csúszva a csoport, nyugtalanok voltak, és a téma sem igazán érdekelte őket. Az irodalmi szöveggel kapcsolatos ellenérzésük továbbra sem csökkent. Látva a passzivitásukat, a terapeuta megkérte őket, hogy emeljének ki egy-egy olyan hasonlatot, amely megfogta őket. Kiderült, hogy a szeretet kimutatása és az arról való beszélgetés a bv. környezetben számukra egyfajta tabu. Ha kimutatják az érzelmeiket, azzal gyengének tűnhetnek, amit ebben a közegben nem engedhetnek meg maguknak. S bár indirekt módon válaszoltak a kérdésekre, egyértelmű válaszokat nem adtak. Mivel a passzivitás egyre nőtt, a terapeuta megkérte őket, hogy mindenki mondjon egy dalt, amit szeret. Úgy gondolta, hogy ha a hozzájuk közelebb álló zene és szöveg kerül megbeszélésre, talán sokkal nyitottabbak lesznek olyan témákkal kapcsolatban, amelyeket a szépirodalmi szövegek kapcsán elutasítanak. A zenés program meglehetősen felcsigázta őket, és az ezzel kapcsolatos előzetes remények részben megvalósultak, részben további problémákat szültek.

A csoportnál felhasznált dalok között elsősorban rap és cigányzene található, illetve néhány elektronikus és popzene. A fogvatartottak meglepődtek azon, hogy a foglalkozásvezető valóban elhozta nekik a kért dalokat, és a dalszövegeket is megkapták kinyomtatva. Azt mondták, korábban is ígértek nekik hasonlót, de nem lett belőle semmi. Jó hangulatban kezdődött a foglalkozás, mindenki örült, amikor a saját zenéje következett, illetve megtalálta a dalszöveget a kiosztott papírokon. A problémát a zenei ízlésben mutatkozó különbségek áthidalása jelentette. Volt köz-

tük, aki a cigányzenét szereti hallgatni, és volt, aki a rapszámokat részesítette előnyben, egy másik pedig mindkettőt meghallgatja, de csak mértékkel, és csak az általa kedvelt előadótól. A fő probléma ez alkalommal a másik eltérő véleményével, ízlésével szembeni tolerancia hiánya volt. A „rap-tábor” a cigányzenéknél háborgott, a romazene-pártiak a rapszámoknál hóbörögtek. Idővel azonban ráébredtek, hogy fontos érték az egyéniség, nem kell mindenkinek ugyanazt szeretnie, de megtiszteljük a másikat azzal, hogy meghallgatjuk azt a dalt, amit választott. Néhány nézeteltérést leszámítva a zenés beszélgetésre sokkal jobban reagált a csoport, mint a szépirodalmi művekre. Főleg a rap szövegekből lehetett építő jellegű beszélgetést indítani, hiszen azok sokszor társadalomkritikát fogalmaznak meg, alvilági életformáról szólnak, a résztvevők jelenlegi helyzetéről, vagy olyan dolgokról, amelyek közel állnak hozzájuk, mint például a graffitizés. A zenével való munka még a legproblémásabb csoporttagot is meg tudta nyerni és mélyebben el tudta gondolkodtatni. Az egyik fogvatartott nagyon magába zárkózott *Paul Kalkbrenner Sky and sand* című dalánál. Kiderült, hogy eszébe jutott néhány emlék, amelyekről tudja, hogy soha többé nem lesz lehetősége átélni őket. Ez az érzés egyszerre volt számára elszomorító és nosztalgikus. Érdekes, hogy egy idegen nyelvű dal is mekkora hatással tudott lenni a fogvatartottakra. A szám meghallgatásának ideje alatt teljes volt a csend és a figyelem, s bár nem értették, miről szól (kérték a foglalkozásvezetőt, hogy fordítsa le), megnyugodtak, kikapcsoltak.

A cigányzene az érzelmi többleten kívül nyelvit is hozott: ezekben a dalokban sokszor roma nyelven is énekeltek, így ez esetben a fogvatartottak fordíthatták le a szövegeket. Eleinte zavarba jöttek ettől a feladattól, nem bíztak annyira a tudásukban, hogy azt nyilvánossá tegyék, de többszöri kérésre hajlandóak voltak elmondani, mit jelentenek a cigány nyelven írt sorok, s így talán maguk is jobban elgondolkodtak a tartalom.

A második csoportnál az elsőként bemutatott könnyedebb mű *Lázár Ervin A kék meg a sárga* című története volt, mely alkalmas volt arra,

hogy a terapeuta felmérje a csoport képességeit. Az orientáló kérdések a következők voltak: Hogyan beszél egymással a két szín? Miért nem kedvelik egymást? Fontos az udvariasság? Miért? Kivel udvariasak? Mi a véleményük a tiszteletről? Kinek adják meg a tiszteletet? Két ellentétes jellemű ember működhet-e jól együtt? Egyetértenek azzal, hogy az ellentétek kiegészítik egymást?

Az a fogvatartott, aki párhuzamosan járt mindkét csoportba, élénkebben, felszabadultabban viselkedett ebben a közösségben, mint az előzőben, mert itt nem volt olyan domináns egyéniség, akitől tartania kellett. A beszélgetés során a résztvevők nagyon jól ráéreztek a tolerancia problémakörére, és gyorsan rátértek a cigány-magyar ellentétekre, illetve, hogy etnikai hovatartozásuk miatt milyen bántalmazás, megkülönböztetés érte őket. Az ellentétekről egyikük elmesélte, hogy van egy skinhead ismerőse, akivel komoly nézeteltérések után lett jó a kapcsolata, annak ellenére, hogy két merően eltérő (szub)kultúrát képviselnek. Abban mindenki egyetértett, hogy nem kell mindenben hasonlítani, de kell lennie közös értékeknek és érdeklődési köröknek ahhoz, hogy két ember valóban megértse egymást.

A tisztelet és az udvariasság kérdése elgondolkodtatta a fogvatartottakat. Többen azon a véleményen voltak, hogy azzal illemtudóak, aki irányukban is megfelelően viselkedik, illetve úgy fogják fel a tiszteletadást, mint egy mankót, amely segít az életben és az előrébb jutásban. A mű kapcsán szóba került a házasság, a gyerekek és a család témája, amely lehetőséget adott a jövőképpel (esetleg annak a hiányával) való szembesülésre. Többek határozottan kijelentették, hogy biztos háttérrel szeretnének, mielőtt családalapításra szánnák magukat. Mások azonban éppen ellenkezőleg állnak e kérdéssel, rendkívül motiválatlanok, leginkább csak sodródnak, nincsenek terveik a jövővel kapcsolatban.

A következő foglalkozáson *Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel* című novelláját alkalmaztuk a beszélgetés kiindulópontjául. Többen is szóltak, hogy elsöre nem teljesen értik

a szöveget, a csoport másik fele viszont megértette, ezért kezdésként a terapeuta megkérte őket, mondják el a többieknek a saját szavaikkal, számukra, mit jelentett a történet.

Az orientáló kérdések ezek voltak: Hogy látják magukat tíz év múlva? Mit mondanának tízéves önmaguknak? Ki, mi szeretne lenni? Milyen jövőképük van?

A csoport tagjai nem igazán tudták megfogalmazni, hogy hol fognak tartani tíz év múlva, mivel fognak foglalkozni, de többen említették, hogy megpróbálnának beszélni kiskori énjükkel, bár nem fűztek hozzá sok reményt, hiszen mégis csak egy felnőtt próbálná kioktatni őket. Elmondták, hogy tízévesen próbálták őket viszsztatartani a rossz dolgoktól, és attól, hogy bajba kerüljenek, de nem igazán hallgattak az intésekre. Szóba került az is, milyenek voltak kisgyerekként, sok régi emlék és anekdota került elő, ami jó hangulatot teremtett. Többnyire rendkívül rossz vagy magának való gyermekként írták le magukat.

A jövőbeli tervekkel kapcsolatban érdekes volt, hogy hárman katonák vagy rendőrök szeretnének lenni, de a körülményeket figyelembe véve ez már csak álom marad. Ezért olyan foglalkozások is előkerültek, mint szakács, asztalos, pincér. Megdöbbenő volt annak az elítéltnak a terve, aki a családi vállalkozást szeretné átvenni, és lányokat futtatna, valamint lovakat tartana. Itt ismét előkerült, milyen mélyen gyökerezik az a szemléletmód, amit a közvetlen környezetüktől tanultak. Volt, aki azt tervezte, hogy szabadulása után csatlakozik az idegen légióhoz, mert férfiasnak és bátor dolognak tartja a háborúzást, és a harcot.

A negyedik alkalomra egy kortárs versre került sor, *Szabolcsi Erzsébettől a Pozitív* című műre. Ezzel az alkotással az volt a cél, hogy a fogvatartottak megfogalmazzák a reménnyel és az újrakezdéssel kapcsolatos gondolataikat, félelmeiket, illetve, hogy a szabadulás utáni talpra állás nehézségeit, lehetőségeit megbeszélhessék.

A beszélgetést segítő kérdések a következők voltak: Mit jelent számukra a pozitív? Miről szól-

hat a vers? Mikor, miért reménykedik az ember? Mit gondolnak az újrakezdésről?

A foglalkozás elején az egyik elítélt elmesélte, hogy szerelmi bánata van, ami erősen befolyásolja a pillanatnyi gondolkodásmódját. Amikor a terapeuta megkérdezte, hogy miről szólhat a vers, ő azt mondta, hogy a szerelem hiányáról szól, és ez egy vágyakozó vers. Mivel meglepő volt ez a kijelentés, megkérték, hogy indokolja. Itt vitába került egyik társával, aki rámutatott arra, hogy a saját életét vetíti ki a versre, miközben ez a vers a reményről szól és, hogy mindig van egy újabb esély. Egy másik társuk közbevetette, hogy ez a börtönről is szólhat, a jelenlegi helyzetükről. Itt ismét véleményütközés volt a résztvevők között. Egyikük szerint a börtön ennél sokkal monotonabb, míg másikuk azon az állásponton volt, hogy itt is van reménykedés, hiszen másként nem igazán lehet túlélni az eltöltött hónapokat, éveket. A vitájukba a csoportvezető nem szólt bele, végül is mind-egyikük álláspontja igaz volt és helyt állt az érvelésük szempontjából. Azért is volt érdekes a párbeszédük, mert addig azt lehetett tapasztalni, hogy nagyon jól kijönnek és többnyire egy véleményen voltak. Ezenkívül kellemes csatlakozás volt, hogy képesek voltak megfogalmazni a gondolataikat és árnyaltabban előadni, mint korábban tették. Eltérve a témától, szóba került a vallás és az evolúció kérdésköre is, amelyben a felszólalók meglepően tájékozottnak bizonyultak. Noha nem tudományos és szakszavakat használtak, tisztában voltak a folyamatokkal és a különböző elméletekkel.

Ezen a foglalkozáson is főszerepet kapott a nőideál témaköre, szóba kerültek az egyéjszakás kalandok és az ehhez fűződő személyes tapasztalatok. Elhangzott egy roppant találó horgászhalász hasonlat, miszerint a halász merít egy nagyot, de abba ki tudja, mi kerül, míg a horgász a tökéletes példányra hajt. A terapeuta kérdésére, hogy ki minek tartja magát, azt a választ kapta, hogy ez helyzettől függ, de inkább horgászok. Ebből arra lehetett következtetni, hogy szeretnek kérkedni a hódításaikkal, de mégiscsak fontos számukra, hogy kiben bíznak meg. Majd a biza-

lom és a féltékenység jelenségéről beszélgettek. Megosztottak a vélemények, de azzal zárták le a témát, hogy „Ha mi nem bízunk meg a nőben, ő hogyan bizzon meg bennünk?”.

A hatodik foglalkozásra *Choli Daróczi József Dal* című versét vitte be a terapeuta. Erre a versre azért esett a választás, mert az előző foglalkozáson szóba kerültek a cigány származású költők, és kiderült, hogy nem nagyon ismerik őket.

Ez alkalommal nem voltak irányadó kérdések, mert arra voltunk kíváncsiak, mik lesznek az első reakciók, hogyan reagálnak a cigány költészetre. A beszélgetés azzal kezdődött, hogy röviden összefoglaltuk a költőről a legfontosabb tudnivalókat. Előzetes várakozásainkkal szemben a vers nem tetszett nekik, átlagosnak és régimódinak tartották. Ezenkívül úgy gondolták, hogy lehangoló, nem tudtak azonosulni a megfogalmazott szituációkkal. A beszélgetés során azonban elismerték, hogy van benne pozitív gondolat is, hiszen azt fogalmazza meg, hogy milyen nehéz és sanyarú élete volt, de próbál rajta változtatni. Érdekes volt ez az elutasítás, hiszen a jelenlévők közül mindenki cigány származásúnak vallotta magát. Arra számítottunk, hogy a származás miatt elfogultak lesznek és majd védeni, igazolni próbálják azokat a dolgokat, amelyeket a költő megírt. Ám ennek az ellenkezője történt.

A következő alkalomra egy kortárs cigány költő művét választotta a csoportvezető, *Jónás Tamás*-tól a *Hallgatás helyett* című verset. A koncepció ugyanaz volt, mint az előző alkalommal. A reakciók most is hasonlóak voltak. Amit már az elején észrevettek, hogy a vers egyfajta bemutatkozás, és látszik, hogy cigány az alkotó. A terapeuta megkérte őket, hogy fejtsék ki a véleményüket, mert érdekesnek tartotta a kijelentést, noha benne nem merült fel hasonló gondolat a mű olvasása közben. Ám nem tudták megindokolni a nézetüket, azzal érveltek, hogy ez érezhető. Hozzá tették, hogy a költő flegmának és nemtörődömnek tűnik, és nem is értik, miért írt verset, ha nem akarja, hogy olvassák. A vers túl modern számukra, és nem feltétlenül értik az utalásokat és összefüggéseket, szó szerint próbálják értelmezni a költő által megfogalmazott

gondolatokat. Visszatérve a bemutatkozó versjellegre, megkérdeztük tőlük, hogyan mutatnák be saját magukat. Kiderült, hogy ez megint egy olyan téma, amiről nem akarnak, vagy nem tudnak beszélni, nem tudják megfogalmazni a saját magukról kialakított képüket. Egyikük el is mondta, hogy ő nem biztos abban, hogy ismeri önmagát, ezért nem is tudná leírni, hogy milyen ember. Az ilyen mértékű önkép-zavar állhat többek között azon deviációk (mint alkoholizmus, drogfogyasztás, bűnözés) hátterében, melyek miatt az elítéltek többsége börtönbe került. Fontos lenne ezekben a fiatalokban kialakítani az egészséges önbizalmat és egy olyan reális önképet, amelyet a környezetük és a társadalom pozitívan tud visszaigazolni.

Az utolsó előtti alkalomra *József Attilától A bűn* című vers került. Ez a foglalkozás rendhagyó volt abból a szempontból, hogy a verset az egyik elítélt választotta.

Irányadó kérdések ez alkalommal nem voltak, mert a vers témáját tekintve a bűnről és a válásosságról szólt, és a felmerült kérdések már szóba kerültek (mi a bűn, mit gondolnak róla, próbálták-e őket megvédeni a bűnözéstől). Így arra helyeződött a hangsúly, hogy a fogvatartott miért ezt a művet választotta, illetve hogy társai mit szóltak a választásához. Kimerítő elemzést kaptak arról, hogy a költő miért írta ezt a verset, amit a fogvatartott elmondása szerint egy életrajzi könyvben olvasott. Arra a kérdésre, hogy szerinte miért íródott a vers, nem tudott válaszolni. Az már szóba került, hogy egyikük sem vallásos, a beszélgetésekben mégis többször kapott központi szerepet a vallás, ez most sem volt másként. A terapeuta megkérdezte tőlük, szerintük miért lehet fontos a vallás. A kérdéshez rendkívül kritikusan és objektíven álltak hozzá, amikor azt mondták, hogy a vallás leveszi az emberek válláról a felelősséget, ad egyfajta biztonságot és megnyugvást, ami segít beletörödni a megváltoztathatatlanba. Ezt egészítették ki azzal, hogy a gyónással is feloldozást szeretnének az emberek, bár szerintük nem a pap vagy a lelkész adja a felmentést. De az emberek számára

fontos a külső megerősítés, így végső esetben az egyházra támaszkodnak.

Beszélgetés indult arról, hogy ha ők maguk nem vallásosak, nem gyónnak, akkor kitől kapnak feloldozást olyan esetben, amikor érzik, hogy rosszat cselekedtek. A válasz egyszerű és elgondolkodtató volt: saját maguktól. Elsősorban azt tartották fontosnak, hogy az ember meg tudja bocsátani önmagának, illetve adott esetben annak, aki ellene követett el valamit.

Az utolsó alkalommal jutalomként és pihenésképpen kötetlen zenehallgatás várt a csoportra. Sajnos, az első két dal után nézeteltérés tört ki két fogvatartott között, ami odáig fajult, hogy egyikük kiment a foglalkozásról. Érdekes módon két visszahúzódó társuk próbálta békíteni a vitázókat, ami azért számított nagy előrelépésnek, mert addig egyikük sem beszélt sokat, és ez a határozott véleménynyilvánítás rendkívüli fejlődés volt náluk. A pszichológus szerint ezzel a vitával az utolsó alkalom miatti feszültségeket igyekezhetek levezetni a fogvatartottak, noha ezzel a foglalkozás hangulatát is megpecsételték, később azonban elnézést kértek a viselkedésükért, ami megint nagy eredmény.

Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy a pécsi fiatalok bv. intézetében elindított fejlesztő biblioterápiás foglalkozások beváltották a hozzájuk fűzött reményeket. A biblioterápia jó módszernek bizonyult a fogvatartott fiatalok személyiségfejlesztésének, reszocializációjának elősegítéséhez. A foglalkozássorozat hatásának, valódi hasznának megítélése azonban nehéz. Sok az esetleges tényező, ami további tervező és elemző munkát kell maga után vonjon. Ilyen probléma az, hogy a résztvevők olvasási és szövegértési nehézségei miatt a biblioterapeuta nem mindig lehetett biztos abban, hogyan hatott az olvasott szöveg, hogy maradéktalanul feltáruktak-e a benne hordozott értékek, üzenetek, s milyen gondolatokat indítottak el a csoporttagokban az olvasott sorok.

A viselkedés és a személyiségstruktúra változásának megítélése is csak a külső jelek, reakciók alapján, vagyis felületesen történt, ez kiegészítendő lenne valamiféle méréssel, teszttel (pl. a pszichológus által felvett és értékelt személyiségteszttel, vagy a biblioterapeuta számára egyszerű tetszés-nem tetszés visszajelzést adó, néhány kérdéses kilépőkártyával).

A klinikai és a nem klinikai terepen tartott biblioterápia és művészetterápia esetében problémaként szokott felmerülni, hogy elég hosszú-e a terápia időtartama, illetve a néhány hét vagy egy-két hónapos foglalkozás után az eredeti környezetbe visszatérve, vajon mennyire lesz megőrizhető az elért változás. Noha kilenc hét valóban nem elég hosszú idő arra, hogy egy fiatalok addig berögzült viselkedését, gondolkodásmódját megváltoztassuk, de apró jelekből és a résztvevők viselkedése és visszajelzései alapján úgy tűnik, sikerült hatást elérni a kitűzött céloknak megfelelően. A foglalkozássorozat vége felé a fogvatartottak többször egymásra szóltak, hallgassák végig a másikat, illetve a számokat, s egymást is sokkal ritkábban ugratták, piszkálták. A legnagyobb egyéni fejlődést talán annál a csoportagnál sikerült elérni, aki a rap világát kedvelte, így a cigány- és egyéb zenék hallgatásánál nagyon türelmetlen volt. Az utolsó alkalomkor már ő is csendben végighallgatott majd nem minden dalt, és sokkal kevesebb kritikus megjegyzést tett. A megfogalmazott célok közül sok megvalósult (a tolerancia és empátia fejlesztése, az érdeklődés felkeltése, a kommunikáció fejlesztése). Az a törekvés, hogy népszerűsítsük az olvasást, nem valósult meg maradéktalanul, hiszen sok fogvatartottnál először a funkcionális analfabétizmus problémáját kellene megoldani, ami nem a biblioterapeuta, hanem az oktatás feladata. Ám ha a program során a résztvevő kellő motiváltságra tesz szert, felmerülhet az igénye arra, hogy e téren is fejlessze önmagát, vagy külső segítséget fogadjon el a fejlődéséhez.

Kérdéses, hogy a foglalkozások által megismert új szemléletmódok meddig hatnak a résztvevők személyiségére. Ahogy *Csalay András* kriminológus is megfogalmazta, a változáshoz szükséges

a résztvevők fejlődni akarása és nyitottsága az újdonságok felé. A biblioterápia segítséget nyújthat az olvasónak, hogy a tudatos szférába hozza eltemetett érzelmeit és élményeit, lehetőséget ad arra, hogy képzeletben kísérletezzen különböző viselkedési módokkal, valamint növelheti a személy tudatosságát és szociális érzékenységét, de csupán a kezdő lökést adhatja meg. A további viselkedési mechanizmusok azon múlnak, hogy az egyén mennyire került tisztába saját értékeivel, mennyire tudatosult benne a változtatás lehetősége és az arra irányuló vágy.

A Doll-szerzőpáros ehhez azt a nagyon fontos megállapítást teszi hozzá, hogy a fiataloknak bizonyos készséggel már rendelkezniük kell ahhoz, hogy hasznosítani tudják a biblioterápiás programot. Rendelkezniük kell például alapvető társas problémamegoldó készségekkel ahhoz, hogy a biblioterápia során nyert felismeréseiket hasznosítani tudják. Az egyszerű problémamegoldó készségek közé tartozik a probléma világos megfogalmazásának, a többféle megoldás elképzelésének és a szóba jöhető megoldások szisztematikus értékelésének képessége – félő azonban, hogy hiányos tudásuk, elégtelen családi és iskolai szocializációjuk miatt ezeknek sokan nincsenek birtokában. Pedig ezek tennék lehetővé a fiatal számára, hogy az olvasmányokban fellelt problémákat, megoldásokat és következményeket személyes cselekvési tervbe foglalják. Ehhez céltudatosságra is kell törekedniük a tekintetben, hogy saját viselkedésüket az újonnan elkészített cselekvési terv szerint alakítsák. Ha a fogvatartott fiatalok nem képesek személyes célokat kitűzni és elérésükért dolgozni, a biblioterápia során nyert felismeréseik kiaknázatlanok maradnak.¹⁹

Távoli terveink közé tartozik, hogy az új értékek megerősítésére szolgálhatna egy felvevő csoport létrehozása, ahová visszajárhatnának azok, akik erre igényt tartanak. A csoport funkciója az lenne, hogy az elítéltek szabadulásuk után is részt vehessenek olyan foglalkozásokon, ahol segítséget kapnának az önfejlesztéshez, illetve egy alternatív és a pozitív változásokat megerősítő elfoglaltságot biztosítanának számukra. Továbbá

pozitív visszajelzést kapnának arra nézve, hogy gyökeresen próbálják meg átalakítani életüket és addigi felfogásukat. E terv megvalósítását a pszichológus és a nevelők támogatják, ám nehezíti a véghez vitelét az a tény, hogy a fogvatartottak az ország minden pontjából érkeznek Pécsre, szabadulásuk után pedig elhagyják a várost és vonzáskörzetét. Ezért országos szinten kellene együttműködést kialakítani a bv. intézetek, a könyvtárak és a biblioterápiás foglalkozások vezetői között, így biztosítva a szabadult elítéltek fejlődésének nyomon követését.

Természetesen sem a fejlesztő biblioterápia, sem más szocio- és művészetterápiák nem jelenthetnek önmagukban teljes körű megoldást minden felmerülő problémára, hanem inkább kiegészítő terápiaként hatnak. Remek kiindulási pontot jelenthetnek azok számára, akik többet szeretnének megtudni magukról és embertársaikról, akik változni szeretnének, de nem tudják a mikéntjét, akik valamilyen lelki problémával küzdenek, illetve valamilyen speciális élethelyzetben, életszakaszban, esetleg kényszerpályán vannak. Ebben az értelemben a bv. intézetben végzett biblioterápiás munka rokona az olyan speciális célcsoportoknak szánt foglalkozásoknak, amelyeket például időseknek (otthonban vagy klubformában), hátrányos helyzetű fiataloknak, vagy várandósoknak tartanak a könyvtáros kollégák, s amelyekből remélhetőleg egyre több lesz a jövő hazai könyvtári kínálataiban. Mindegyik esetben arról van szó, hogy egy-egy speciális problémával rendelkező, a klinikumban azonban meg nem jelenő csoport fejlesztő terápiáját végezzük, a speciális igényeknek megfelelő módszerekkel és tartalommal.

Úgy tűnik, hogy a biblioterápiának, mint sok más művészet- és szocioterápiának, van létjogosultsága és nagyon fontos szerepe lehetne a bv. intézmények világában, ahogy jól érzékelhető az ilyen szolgáltatásokra való igény más, speciális élethelyzetben lévő egyéneket gondozó intézmények, mint például szociális otthonok, átmeneti otthonok részéről is. Ugyanakkor anyagi keret nem biztosított rá – vagyis a szakember önkéntesként dolgozhat, ameddig tud, akar, bír. Nyilvánvalóan ezen is változtatni kellene annak

érdekében, hogy több elhivatott könyvtáros vagy más szakember vállalja a biblioterápiás kiképződést, és végezze ezt a nagyon szép és nehéz munkát.

Jegyzetek

1. CSORBA-SIMON Eszter hasonló témában írt A könyvtár(os) lehetőségei a börtönben című dolgozatával 2. helyezést ért el az idei OTDK-n. A hallgató konzulense dr. Béres Judit, a PTE FEEK Könyvtártudományi Intézet adjunktusa volt.
2. DOLL, Beth – DOLL, Carole: Fiatalok biblioterápiája. Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése. http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/biblioterapia_gyermekeknek_es_serduloknek_0.pdf 16–19. p.
3. HOLLAND, Norman N.: Tranzaktív beszámoló a tranzaktív irodalomtudományról = Helikon, 1990. 2–3. sz. 247–256. p.
4. AMBERG Eszter: Könyvtárak a peremhelyzetben élők szolgáltatásában. Börtönkönyvtárak 2006–2010 = Könyvtári Figyelő, 58. évf. 2012. 2. sz. <http://ki.oszk.hu/kf/2012/06/konyvtarak-a-peremhelyzetben-elok-szolgalataban-bortonkonyvtarak-2006%E2%80%932010/>
5. Changing Lives Through Literature <http://cltl.umassd.edu/home-flash.cfm> (2012.11.11.)
6. KOVÁCS Zsuzsanna: Egzisztenciális szemléletű biblioterápia fogvatartottakkal. Magyar Irodalomterápiás Társaság, 2011. <http://www.irodalomterapia.hu/publikaciok/yalom.pdf> [Megtekintve: 2013. január 7.]
7. AMBERG Eszter: Fogva tartott képzelet? A fogvatartottak olvasási és könyvtárhasználati szokásairól = Könyvtári Figyelő, 58. évf. 2012. 4. sz. 691–712. p.
8. GEREBEN Ferenc – KATSÁNYI Sándor – NAGY Attila: Olvasásismeret. Olvasásszociológia, olvasáslélektan, olvasáspedagógia. Budapest : Tankönyvkiadó, 1980. 389–390. p.
9. NAGY Attila: Az olvasás mint kiváltság? Adatok és töprengés a Nagy Könyv akció ürügyén = Magyar Tudomány, 2006. 9. sz. 113. p.
<http://www.matud.iif.hu/06sze/10.html> [Megtekintve: 2013. január 1.]
10. CSORBA-SIMON Eszter: Olvasási szokások és könyvtárhasználat két magyarországi börtönben. [Szakdolgozat] Pécs: PTE FEEK, 2012. 41–43. p.
11. Murál Morál Mező <http://magyar.muralmoral.hu/> (2013. 01. 03.)
12. Lásd erről Murál Morál Mező válogatás 2011 <http://www.youtube.com/watch?v=umh2aek8bDc> (2013. 01.03.)
13. BARTOS Éva (szerk.): Olvasókönyv a biblioterápiáról. Bp.: OSZK KMK, 1989. 124 p.
14. DOLL i. m. 55–57. p.
15. FARKAS Margit: Hiperaktivitás és figyelemzavar. <http://fejlesztok.hu/hasznos-olvasmanyok/18-fejlesztos/74-hiperaktivitas-es-figyelemzavar.html> (2013. 01. 07.)
16. LEDVINOVÁ, Jitka: A börtönkönyvtárak helye a nyugati világban és Csehországban. 2.rész = Ctenár, 57. roc. 2005. 2. no. 64–65. p.
[http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/\[in=ref1.in\]/?05/232*51412](http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/[in=ref1.in]/?05/232*51412)
17. A börtönszengben a besúgás megfelelője.
18. MEZŐ Tibor: Zenés biblioterápia. Művészetterápiás Világkongresszus, 2003.
http://harmoniakert.hu/eloadas_zenes_biblioterapia_1.htm (2012.11.11.)
19. DOLL, i.m. 26. p.

Beérkezett: 2013. május 5.

A tudományos eredmények jobb hozzáférhetősége

Pálinkás József, az MTA elnöke bejelentette, hogy a nyílt hozzáférés (Open Access) elvei szerint ezentúl mindenki számára elérhetővé válnak az MTA közpénzből finanszírozott tudományos eredményei. Pálinkás szerint az Open Access megvalósulásával a hazai tudományos kutatások eredményeinek nyilvántartására az Akadémia által létrehozott Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) tudják tárolni és hozzáférhetővé tenni a tudományos munkákat.

(Forrás: Magyar Narancs, 2013. március 7. 7. p.)